

DOMSTOLENS DOM (andra avdelningen)

den 14 oktober 2010*

I mål C-243/09,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, framställd av Verwaltungsgesicht Halle (Tyskland) genom beslut av den 25 mars 2009, som inkom till domstolen den 3 juli 2009, i målet

Günter Fuß

mot

Stadt Halle, meddelar

DOMSTOLEN (andra avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden J.N. Cunha Rodrigues samt domarna A. Arabadjiev, A. Rosas, U. Löhmus och A. Ó Caoimh (referent),

* Rättegångsspråk: tyska.

generaladvokat: P. Mengozzi,
justitiesekreterare: A. Calot Escobar,

efter det skriftliga förfarandet,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

— Günter Fuß, genom M. Geißler, Rechtsanwalt,

— Stadt Halle, genom Willecke, i egenskap av ombud,

— Tysklands regering, genom M. Lumma och C. Blaschke, båda i egenskap av ombud,

— Österrikes regering, genom C. Pesendorfer, i egenskap av ombud,

— Europeiska gemenskapernas kommission, genom V. Kreuschitz och M. van Beek, båda i egenskap av ombud,

med hänsyn till beslutet, efter att ha hört generaladvokaten, att avgöra målet utan förslag till avgörande,

följande

Dom

- ¹ Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 22.1 första stycket b i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EUT L 299, s. 9).
- ² Begäran har framställts i ett mål mellan Günter Fuß och hans arbetsgivare, Stadt Halle, angående tvångsoplaceringen av Günter Fuß till en annan tjänst än den han hade tidigare som brandman.

Tillämpliga bestämmelser

Unionslagstiftningen

- 3 I skäl 1 i direktiv 2003/88 anges att bestämmelserna i rådets direktiv 93/104/EG av den 23 november 1993 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EGT L 307, s. 18), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/34/EG av den 22 juni 2000 (EGT L 195, s. 41) (nedan kallat direktiv 93/104) av tydlighetsskäl bör kodifieras. Medlemsstaterna skulle införliva direktiven 93/104 och 2000/34 med sina interna rättsordningar senast den 23 november 1996 respektive den 1 augusti 2003.

- 4 I artikel 1 i direktiv 2003/88, med rubriken "Ändamål och räckvidd", föreskrivs följande:

"1. I detta direktiv föreskrivs minimikrav på säkerhet och hälsa vid förläggningen av arbetstiden.

2. Detta direktiv är tillämpligt på

- a) minimitider för dygnsvila, veckovila och årlig semester, vidare på raster och begränsning av veckoarbetstiden, samt

..."

- 5 I artikel 6 i samma direktiv, med rubriken ”Begränsning av veckoarbetstiden”, föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna skall, med beaktande av behovet av att skydda arbetstagares säkerhet och hälsa, vidta de åtgärder som behövs för att se till att

- a) veckoarbetstiden begränsas genom lagar och andra författningar eller genom kollektivavtal eller avtal mellan arbetsmarknadens parter,

- b) den genomsnittliga arbetstiden under varje sjudagarsperiod inklusive övertid inte överstiger 48 timmar.”

- 6 I artikel 15 i direktivet, med rubriken ”Gynnsammare bestämmelser”, föreskrivs följande:

”Detta direktiv skall inte påverka medlemsstaternas rätt att tillämpa eller införa lagar eller andra författningar som bättre skyddar arbetstagarnas hälsa och säkerhet eller underlättar eller tillåter tillämpningen av kollektivavtal eller avtal mellan arbetsmarknadens parter som bättre skyddar arbetstagarnas hälsa och säkerhet.”

7 I artikel 17 i direktiv 2003/88, med rubriken "Avvikelser", föreskrivs följande:

"1. Med iakttagande av de allmänna principerna för arbetstagarnas hälsa och säkerhet får medlemsstaterna göra avvikelser från artiklarna 3–6, 8 och 16. Avvikelser får göras när – med hänsyn till det aktuella arbetets särskilda art – arbetstidens längd inte mäts eller bestäms i förväg eller kan bestämmas av arbetstagarna själva. ...

...

3. I enlighet med punkt 2 i denna artikel får avvikelser från artiklarna 3, 4, 5, 8 och 16 göras

...

c) i fråga om arbeten som kräver en kontinuitet i servicen eller produktionen, särskilt

...

iii) ... brand- och civilförsvaret...”

8 I artikel 22.1 första stycket i direktivet föreskrivs följande:

”En medlemsstat skall ha möjlighet att inte tillämpa artikel 6 varvid medlemsstaten skall respektera de allmänna principerna om skydd av arbetstagarnas hälsa och säkerhet och vidta de åtgärder som behövs för att se till att

- a) ingen arbetsgivare kräver att en arbetstagare arbetar mer än 48 timmar under en period om sju dagar, beräknad som ett genomsnitt för den beräkningsperiod som avses i artikel 16 b, såvida han inte först har fått arbetstagarens medgivande,
- b) ingen arbetstagare tillfogas skada av sin arbetsgivare på grund av att han inte är beredd att ge sitt samtycke att utföra sådant arbete,
- c) arbetsgivaren för aktuella noteringar om alla arbetstagare som utför sådant arbete,
- d) att noteringarna ställs till de behöriga myndigheternas förfogande och att dessa – av skäl som rör arbetstagarnas hälsa eller säkerhet – kan förbjuda eller begränsa möjligheten att överskrida begränsningen av veckoarbetstiden,

e) arbetsgivaren på begäran ger de behöriga myndigheterna information om fall då arbetstagare har gått med på att utföra arbete som överskrider 48 timmar under en period om sju dagar, beräknad som ett genomsnitt under den beräkningsperiod som avses i artikel 16 b.”

9 I enlighet med artikel 28 i direktiv 2003/88 trädde direktivet i kraft den 2 augusti 2004.

Den nationella lagstiftningen

10 I 2 § första stycket i delstaten Sachsen-Anhalts förordning om arbetstid för tjänstemän inom brandförsvaret i städer och kommuner (Verordnung über die Arbeitszeit der Beamtinnen und Beamten im feuerwehrtechnischen Dienst der Städte und Gemeinden des Landes Sachsen-Anhalt) av den 7 oktober 1998 (nedan kallad 1998 års ArbZVO-FW), som var i kraft fram till den 31 december 2007, föreskrevs följande:

”Den normala arbetstiden för tjänstemän som arbetar skift och vars veckoarbetstid huvudsakligen utgörs av jourtjänst ska i genomsnitt uppgå till 54 timmar. ...”

11 Den 1 januari 2008 ersattes 1998 års ArbZVO-FW av ArbZVO-FW av den 5 juli 2007 (nedan kallad 2007 års ArbZVO-FW).

12 I 2 § första stycket i 2007 års ArbZVO-FW föreskrivs följande:

”Den normala veckoarbetstiden för tjänstemän ska i genomsnitt uppgå till 48 timmar per år inklusive övertid.”

13 I 4 § i 2007 års ArbZVO-FW, med rubriken ”Individuella överenskommelser”, föreskrivs följande:

”1. Arbetstiden för skiftarbete får, under förutsättning att allmänna principer om skydd för säkerhet och hälsa iakttas, överskrida den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i 2 § första stycket om berörda personer samtycker och arbetsgivaren inger bevisning till styrkande därav.

2. Samtycket enligt första stycket kan återkallas sex månader efter det att det lämnats meddelande om detta. Berörda parter ska skriftligen underrättas härom.”

14 I 612 a § civillagen (Bürgerliches Gesetzbuch) föreskrivs att vad gäller de avtal som en arbetsgivare ingår med en arbetstagare eller de åtgärder som vidtas mot denne, får arbetsgivaren inte missgynna arbetstagaren när denne lagligen har utövat sina rättigheter.

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 15 Günter Fuß anställdes av Stadt Halle den 10 maj 1982. Han utnämndes år 1998 till tjänsteman och överbrandmästare (Oberbrandmeister), och är sedan den 15 december 2005 huvudbrandmästare (Hauptbrandmeister).
- 16 Fram till den 4 januari 2007 ingick Günter Fuß i Stadt Halles brandförsvares utryckningstjänst "brandskydd" såsom befälhavare på ett utryckningsfordon. Enligt hans arbetsschema uppgick hans genomsnittliga arbetstid till 54 timmar per vecka.
- 17 Vid ett personalmöte som ägde rum i början av år 2006 informerade Stadt Halles ledning medarbetarna i utryckningstjänsten att omplaceringar skulle ske till brandförsvarets ledningscentral om det ställdes krav på att direktiv 2003/88 skulle iakttas.
- 18 Genom skrivelse av den 13 december 2006 begärde Günter Fuß med stöd av beslut av den 14 juli 2005 i mål C-52/04, Personalrat der Feuerwehr Hamburg (REG 2005, s. I-7111) att hans veckoarbetstid fortsättningsvis inte skulle överskrida begränsningen på i genomsnitt 48 timmar som föreskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88. Genom samma skrivelse gjorde Günter Fuß gällande att han hade rätt till ersättning för den övertid som han olagligen arbetat under perioden den 1 januari 2004 – den 31 december 2006.
- 19 Genom beslut av den 18 december 2006 upprättade Stadt Halle en plan för omplacering av personal enligt vilken en rotationstjänst, som blivit ledig vid brandförsvarets ledningscentral, skulle tillsättas från och med den 1 april 2007 för att förhindra uppkomsten av kvalitativa brister i organisationsplanen.

- 20 Den 21 december 2006 fördes ett samtal mellan Günter Fuß och hans arbetsgivare som rörde arbetsgivarens förslag att omplacera Günter Fuß till denna tjänst. Günter Fuß angav under detta samtal att han ville fortsätta att arbeta inom utryckningstjänsten.
- 21 Genom beslut av den 2 januari 2007 omplacerade Stadt Halle Günter Fuß till ledningscentralen på begränsad tid, nämligen mellan den 5 januari 2007 och den 31 mars 2009, och angav som skäl att en sådan omplacering var nödvändig av organisatoriska skäl (nedan kallat omplaceringsbeslutet). De krav som Stadt Halle ställde med avseende på tjänsten var att den person man sökte skulle vara utbildad huvudbrandmästare, ha flera års erfarenhet som befälhavare på ett utryckningsfordon och ha genomgått en utbildning som räddningsassistent med sjuksköterskekompetens. Genom denna omplacering var det bland annat möjligt för Günter Fuß att arbeta högst 48 timmar per vecka.
- 22 Efter omplaceringen arbetade Günter Fuß 40 timmar per vecka och behövde inte längre arbeta 24-timmarsskift. Med hänsyn till att han arbetade färre timmar under obekväma arbetstid (nätter, sön- och helgdagar), erhöll han ett lägre lönetillägg för sådan arbetstid.
- 23 Den 4 januari 2007 begärde Günter Fuß att Stadt Halle skulle ompröva omplaceringsbeslutet. Günter Fuß gjorde huvudsakligen gällande att han inte ville arbeta efter en annan arbetsorganisationsplan.
- 24 Genom beslut av den 23 januari 2007 fastställde Stadt Halle sitt tidigare beslut. Som grund härför angavs i huvudsak att omplaceringsbeslutet utgjorde en personalåtgärd som omfattades av dess beslutsbefogenheter som arbetsgivare och att arbetsgivaren hade rätt att utöva denna befogenhet efter eget skön.

25 Den 28 februari 2007 gav Günter Fuß in ett överklagande till Verwaltungsgericht Halle och yrkade att omplaceringsbeslutet skulle upphävas och att han skulle återinsättas på den tjänst som han innehade innan han blev föremål för omplaceringsåtgärden. Günter Fuß hävdade i huvudsak att han hade omplacerats endast på grund av att han hade begärt att hans arbetstid skulle förkortas i enlighet med bestämmelserna i direktiv 2003/88. Stadt Halle anser däremot att beslutet inte alls har till syfte att bestraffa Günter Fuß, utan att det är ett sätt att tillmötesgå hans krav på att en arbetsvecka om 48 timmar ska iakttas, utan att behöva ändra arbetsplanen i förtid och endast för honom, en ändring som skulle ha inneburit organisatoriska problem. Ändringen av arbetsplanen i syfte att få den förenlig med direktiv 2003/88 ska nämligen ske på ett enhetligt sätt för samtliga anställda på avdelningen.

26 I beslutet om hänskjutande konstaterade den nationella domstolen att omplaceringsbeslutet är förenligt med nationell rätt. Günter Fuß omplacerades nämligen för det första till en tjänst på samma nivå och i samma lönekategori. För det andra vilar omplaceringen av Günter Fuß, även om det antas att den inte kan motiveras av organisatoriska skäl, på en materiell grund, nämligen en önskan att bringa ett åsidosättande av artikel 6 b i direktiv 2003/88 gentemot den berörda parten att upphöra, utan att för den skull ändra arbetsplanen eller arbetstiden för andra brandmän eller se till att dessa blev förenliga med direktivet.

27 Ovannämnda domstol vill emellertid få klarhet i huruvida omplaceringsbeslutet står i strid med artikel 22.1 första stycket b i direktiv 2003/88.

28 Den nationella domstolen anser att, vid tidpunkten för de omständigheter som ligger till grund för tvisten, 2 § första stycket i 1998 års ArbZVO-FW visserligen inte var utformad som en undantagsbestämmelse till artikel 6.b i direktiv 2003/88 i den mening som avses i artikel 22.1 första stycket i detsamma, och att det inte fanns någon annan bestämmelse i den nationella rätten som gjorde det möjligt att tillämpa ett sådant undantag med iakttagande av samtliga villkor som föreskrivs i sistnämnda bestämmelse, bland annat det villkor som föreskrivs i första stycket b om att ingen arbetstagare ska tillfogas skada av sin arbetsgivare på grund av att han inte är beredd att ge sitt samtycke att utföra ett arbete som överskrider den maximala genomsnittliga veckoarbetstiden på 48 timmar. Förbudet mot att tillfoga arbetstagare skada borde a fortiori tillämpas när arbetsgivaren, trots avsaknaden av en uttrycklig bestämmelse i den nationella rätten som tillåter det, kräver att en arbetstagare ska utföra ett arbete som överskrider den begränsning som föreskrivs i artikel 6 b och denna arbetstagare kräver att bestämmelsen ska iakttas. I annat fall skulle de rättigheter som följer av direktiv 2003/88 kringgås och syftet med direktivet inte kunna uppnås.

29 Enligt den hänskjutande domstolen uppkommer frågan huruvida begreppet skada, i den mening som avses i artikel 22.1 första stycket b i direktiv 2003/88, ska tolkas subjektivt eller objektivt. Från en subjektiv synvinkel har Günter Fuß tillfogats skada, eftersom han upplevt omplaceringen som en bestraffning. Från en objektiv synvinkel har Günter Fuß däremot inte lidit någon skada, eftersom hans nya tjänst innebär att han utsätts för mindre fara än vad som är fallet för den tjänst han innehade tidigare, samt då han ges tillfälle att förvärva ytterligare arbetslivserfarenhet. Günter Fuß har förvisso fått sänkt lön till följd av att hans lönetillägg för den tid han tjänstgjorde på obekvämt arbetstid sänktes. Denna sänkning motiveras emellertid av att han tjänstgör färre timmar under obekvämt arbetstid och den kompenseras av att han får mer fritid. Den omständigheten att omplaceringen gäller för en begränsad tid har för övrigt ingen inverkan, eftersom arbetsgivaren i enlighet med 2007 års ArbZVO-FW, i dess lydelse från den 1 januari 2008, kunde låta Günter Fuß vara kvar på en tjänst som inte hör till uttryckningstjänsten om han inte accepterade att begränsningen av veckoarbetstiden på 48 timmar överskreds.

30 Mot denna bakgrund har Verwaltungsgericht Halle beslutat att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

- ”1) Ska den skada som avses i artikel 22.1 [första stycket] b i ... direktiv [2003/88] bedömas objektivt eller subjektivt?

- 2) Föreligger det en skada i den mening som avses i artikel 22.1 [första stycket] b i ... direktiv [2003/88], när en tjänsteman i utryckningstjänsten, på grund av sin begäran om att arbetstidsbegränsningen ska iakttas, mot sin vilja omplaceras till en annan tjänst som till övervägande del avser kontorsarbete?

- 3) Utgör lägre lön en skada i den mening som avses i artikel 22.1 [första stycket] b i ... direktiv [2003/88], när omfattningen av den obekväma arbetstiden (nätter, sön- och helgdagar) minskar till följd av omplaceringen och därigenom även det lönetillägg, som utbetalas för sådan arbetstid?

- 4) Om fråga 2 eller 3 ska besvaras jakande, kan en sådan skada som uppkommit till följd av en omplacering kompenseras genom andra fördelar med den nya tjänsten, såsom kortare arbetstid eller en fortbildning?”

Prövning av tolkningsfrågorna

- 31 Den hänskjutande domstolen har ställt sina frågor, som ska prövas tillsammans, för att få klarhet i huruvida begreppet skada i artikel 22.1 första stycket b i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att det utgör hinder för en nationell lagstiftning, såsom den som är aktuell i målet vid den nationella domstolen, som gör det möjligt för en arbetsgivare inom den offentliga sektorn att tvångsomplacera en arbetstagare som är anställd som brandman vid utryckningstjänsten, med motiveringen att arbetstagaren begärt att den begränsning av den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i artikel 6 b i direktivet ska iakttas vid arbetet inom utryckningstjänsten.
- 32 Syftet med direktiv 2003/88 är enligt fast rättspraxis att föreskriva minimikrav för att främja förbättringar av arbetstagares levnads- och arbetsvillkor genom tillnärmning av nationella bestämmelser om bland annat arbetstid. Syftet med denna harmonisering inom Europeiska unionen av arbetstidens förläggning är att säkerställa ett bättre skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa genom att låta dem åtnjuta viloperioder av en viss minsta längd - särskilt dygnsvila och veckovila - och tillräckliga raster, och genom att föreskriva en begränsning av veckoarbetstiden (se, bland annat, dom av den 5 oktober 2004 i de förenade målen C-397/01–C-403/01, Pfeiffer m.fl., REG 2004, s. I-8835, punkt 76, av den 1 december 2005 i mål C-14/04, Dellas m.fl., REG 2005, s. I-10253, punkterna 40 och 41, och av den 7 september 2006 i mål C-484/04, kommissionen mot Förenade kungariket, REG 2006, s. I-7471, punkterna 35 och 36) .
- 33 I artikel 6 b i direktiv 2003/88 föreskrivs en skyldighet för medlemsstaterna att, med beaktande av behovet av att skydda arbetstagares säkerhet och hälsa, vidta de åtgärder som behövs för att se till att den genomsnittliga arbetstiden under varje sjudagarsperiod inklusive övertid inte överstiger 48 timmar. Denna begränsning av den genomsnittliga veckoarbetstiden ingår i unionens sociala regelverk. Den är av särskild

betydelse och gäller för alla arbetstagare, eftersom den utgör ett minimikrav som syftar till att säkerställa skyddet av arbetstagarnas säkerhet och hälsa (se domarna i de ovannämnda målen Pfeiffer m.fl., punkt 100, Dellas m.fl., punkt 49, och kommissionen mot Förenade kungariket, punkt 38).

- 34 Enligt det system som har inrättats genom direktiv 2003/88 har medlemsstaterna eller arbetsmarknadens parter, även om det enligt artikel 15 i detsamma är generellt möjligt att tillämpa eller införa nationella bestämmelser som bättre skyddar arbetstagarnas hälsa och säkerhet, dessutom endast möjlighet att föreskriva undantag från vissa bestämmelser som på ett uttömmande sätt räknas upp i direktivet. Det föreskrivs dessutom stränga villkor för genomförandet av sådana undantag i syfte att garantera ett verkningfullt skydd av arbetstagarnas säkerhet och hälsa (se domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkterna 77 och 96).
- 35 I artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88, som är föremål för tolkningsfrågorna, ges medlemsstaterna möjlighet att inte tillämpa artikel 6 i direktivet, under förutsättning att de iakttar de allmänna principerna om skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa och att de uppfyller ett antal kumulativa villkor som anges i den förstnämnda bestämmelsen, bland annat det som föreskrivs i första stycket b och som avser att åtgärder ska vidtas för att säkerställa att ingen arbetstagare tillfogas skada av sin arbetsgivare på grund av att han inte är beredd att ge sitt samtycke att utföra ett arbete för vilket den genomsnittliga veckoarbetstiden överskrider den maximala begränsning som föreskrivs i artikel 6 b i samma direktiv.
- 36 I detta fall är det emellertid ostridigt att vid tidpunkten för omständigheterna i det nationella målet hade varken Förbundsrepubliken Tyskland – vilket domstolen slagit fast i punkt 85 i dom av den 9 september 2003 i mål C-151/02, Jaeger (REG 2003, s. I-8389) och i punkt 98 i domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl. – eller

delstaten Sachsen Anhalt, enligt beslutet om hänskjutande från den domstol vid vilken talan väckts i det nationella målet och vilket bekräftats inom ramen för förevarande förfarande av såväl den tyska regeringen som Stadt Halle i deras skriftliga yttranden, utnyttjat möjligheten att tillämpa undantaget. I den nationella lagstiftning som var i kraft vid denna tidpunkt föreskrevs nämligen inte någon bestämmelse som var förenlig med artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88 eller som syftade till att bestämmelsen skulle införlivas. Domstolen har ställt en skriftlig fråga om detta till Stadt Halle, som bekräftade detta konstaterande. Även Günther Fuß och den österrikiska regeringen har uttalat sig i denna riktning.

37 Den hänskjutande domstolen har i detta hänseende konstaterat att möjligheten att tillämpa det undantag som föreskrivs i artikel 22.1 första stycket b i direktiv 2003/88 har utnyttjats därefter av delstaten Sachsen-Anhalt inom ramen för de bestämmelser som senare antagits just för att införliva direktivet med avseende på brandmän som är anställda i städerna och kommunerna i denna delstat. Dessa bestämmelser trädde emellertid inte i kraft förrän den 1 januari 2008, det vill säga efter det att omplaceringsbeslutet antogs.

38 Av detta följer att, då den möjlighet att avvika från direktivet som medlemsstaterna har enligt artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88 inte har genomförts genom några bestämmelser i den nationella lagstiftningen, denna bestämmelse saknar relevans vid prövningen av det nationella målet och att, följaktligen, endast artikel 6 b i direktivet, i den mån som det däri föreskrivs att medlemsstaterna ska iakttä en genomsnittlig arbetstid på 48 timmar under varje sjudagarsperiod, ska beaktas.

39 Inom ramen för det i artikel 267 FEUF inrättade förfarandet för samarbete mellan de nationella domstolarna och domstolen, ankommer det på domstolen att ge den

nationella domstolen ett användbart svar, så att den kan avgöra det mål som är anhängigt vid den. I detta syfte åligger det domstolen att i förekommande fall omformulera den fråga som har ställts till den. Domstolen ska dessutom tolka alla bestämmelser i unionsrätten som de nationella domstolarna behöver för att slita tvister som har hänskjutits till dem, även om dessa bestämmelser inte anges uttryckligen i de frågor som dessa domstolar har ställt (se, för ett liknande resonemang, bland annat, dom av den 8 mars 2007 i mål C-45/06, Campina, REG 2007, s. I-2089, punkterna 30 och 31, av den 26 juni 2008 i de förenade målen C-329/06 och C-343/06, Wiedemann och Funk, REG 2008, s. I-4635, punkt 45, och av den 2 september 2010 i mål C-66/09, Kirin Amgen, REU 2010, s. I-7943, punkt 27).

40 Även om den hänskjutande domstolen formellt sett endast har ställt frågor avseende tolkningen av artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88, får domstolen trots detta enligt fast rättspraxis ge alla de upplysningar om unionsrättens tolkning som kan vara användbara vid avgörandet av målet vid den hänskjutande domstolen, trots att den hänskjutande domstolen inte har hänvisat till dessa i sina frågor. Domstolen ska härvid, från samtliga uppgifter som den nationella domstolen har tillhandahållit, särskilt skälen för begäran om förhandsavgörande, ta fram de rättsliga uppgifter som med hänsyn till tvisteföremålet föranleder tolkning (se dom av den 12 januari 2010 i mål C-229/08, Wolf, REU 2010, s. I-1, punkt 32 och där angiven rättspraxis).

41 I detta fall framgår det av beslutet om hänskjutande att den domstol vid vilken talan väckts i det nationella målet anser att eftersom villkoret att arbetstagaren inte tillfogats någon skada, vilket föreskrivs i artikel 22.1 första stycket b i direktiv 203/88, är tillämpligt när en arbetsgivare, när det föreskrivs bestämmelser i nationell rätt som genomför bestämmelsen, inte har erhållit arbetstagarens samtycke till att avvika från artikel 6 b i samma direktiv, är detta villkor *a fortiori* tillämpligt när en arbetsgivare såsom i förevarande fall, trots att det inte föreskrivs nationella bestämmelser enligt

vilka det är tillåtet, tillämpar ett sådant undantag och den berörda arbetstagaren invänder mot det och kräver att artikel 6 b ska iakttas.

- 42 Den hänskjutande domstolen anser således att om den berörda arbetstagaren inte tillfogas någon skada på grund av att han inte har gett sitt samtycke till att överskrida den längsta tillåtna genomsnittliga veckoarbetstiden på 48 timmar som förskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88, står det inte i strid med direktivet att arbetsgivaren med stöd av nationell rätt kan besluta att omplacera arbetstagaren till en annan tjänst mot dennes vilja, vilket gör det möjligt att med avseende på den arbetstagaren iakttas den begränsning av arbetstiden som föreskrivs i denna bestämmelse, i den mån som en sådan omplacering bringar åsidosättandet av bestämmelsen att upphöra med avseende på arbetstagaren.
- 43 De frågor som ställts av den nationella domstolen ska mot denna bakgrund, för att denna ska få ett användbart svar, omformuleras på följande sätt. Den nationella domstolen vill få klarhet i huruvida artikel 6 b i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att den utgör hinder för en sådan nationell lagstiftning som den i målet vid den nationella domstolen, enligt vilken det är tillåtet för en arbetsgivare inom den offentliga sektorn att tvångsomplacera en arbetstagare som är anställd som brandman vid utryckningstjänsten till en annan tjänst, med motiveringen att arbetstagaren begärt att begränsningen av den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i bestämmelsen ska iakttas med avseende på den förstnämnda tjänsten, för det fall arbetstagaren inte tillfogas någon skada till följd av denna omplacering.
- 44 Såsom följer av punkt 61 i det ovannämnda beslutet Personalrat der Feuerwehr Hamburg, omfattas den verksamhet som utövas vid utryckningstjänsten vid en offentlig brandkår – förutom när det är fråga om exceptionella omständigheter som är så allvarliga och av sådan omfattning att målet att säkerställa att de tjänster som är oumbärliga för skyddet av allmänintresset tillfälligt ska ges företräde framför det mål som avser att säkerställa säkerheten och hälsan för de arbetstagare som är anställda i insats- och räddningsstyrkorna, omständigheter som inte är aktuella i målet vid den nationella domstolen – av tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, varför artikel 6 b i

detsamma i princip utgör hinder för att överskrida den föreskrivna begränsningen av veckoarbetstiden på 48 timmar, inklusive jourtjänst.

- 45 I detta fall framgår det emellertid att det i delstaten Sachsen Anhalts lagstiftning, vid tidpunkten för omständigheterna i det nationella målet, föreskrevs en arbetstid för brandmän – såsom Günther Fuß, som var anställda vid utryckningstjänsten i städerna och kommunerna i denna delstat – som överskred den längsta tillåtna veckoarbetstid som föreskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88.
- 46 I syfte att svara på den hänskjutande domstolens frågor ska det mot denna bakgrund dels undersökas huruvida, såsom denna föreslagit, det krävs att den berörda arbetstagaren tillfogas skada för att det ska vara fråga om ett åsidosättande av artikel 6 b i direktiv 2003/88, dels fastställas vilka följder ett eventuellt åsidosättande av denna bestämmelse får för de nationella domstolarna.
- 47 Vad beträffar frågan huruvida det är relevant om den berörda arbetstagaren tillfogas skada för att det ska vara fråga om ett åsidosättande av artikel 6 b i direktiv 2003/88, gäller följande. Såsom framgår av punkt 33 ovan, ingår denna bestämmelse i unionens sociala regelverk och är en bestämmelse av särskild betydelse, som ålägger medlemsstaterna en skyldighet att föreskriva en längsta genomsnittlig veckoarbetstid på 48 timmar, en maximal arbetstid som inkluderar övertid, vilket uttryckligen föreskrivs i bestämmelsen. Det är inte möjligt att avvika från denna bestämmelse, när artikel 22.1 första stycket i direktivet inte har genomförts i den nationella rätten, beträffande sådan verksamhet som den som är aktuell i det nationella målet, vilken utövas av brandmän.

- 48 Såsom angetts i punkt 34 ovan, har medlemsstaterna eller arbetsmarknadens parter nämligen endast möjlighet att föreskriva undantag från vissa bestämmelser som uttryckligen nämns i direktiv 2003/88.
- 49 För det första nämns artikel 6 i direktiv 2003/88 endast i artikel 17.1 i direktivet, och det står klart att den sistnämnda bestämmelsen avser arbeten som inte har något samband med det arbete som utförs av brandmän. I artikel 17.3 c iii hänvisas däremot till "arbeten som kräver en kontinuitet i servicen", varvid bland annat "brand-... försvar" nämns, men denna bestämmelse ger inte möjlighet att avvika från artikel 6 i nämnda direktiv, utan från andra bestämmelser i detsamma (se, analogt, domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 97).
- 50 Såsom framgår av punkterna 35 och 36 ovan har varken Förbundsrepubliken Tyskland eller delstaten Sachsen Anhalt använt sig av den nämnda möjlighet som föreskrivs i artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88. Artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88 ger medlemsstaterna möjlighet att inte tillämpa artikel 6 i detsamma, förutsatt att ett visst antal kumulativa villkor är uppfyllda (se, analogt, domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 98).
- 51 Under dessa omständigheter ankommer det på medlemsstaterna att säkerställa att direktiv 2003/88 ges full verkan genom att se till att den maximala veckoarbetstid som fastställs i artikel 6 b i direktiv 2003/88 inte överskrids (domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 118).

- 52 Såsom domstolen har slagit fast kan medlemsstaterna således inte ensidigt bestämma vilken räckvidd bestämmelsen ska ha genom att föreskriva något villkor för eller någon inskränkning av arbetstagarnas rätt till en genomsnittlig veckoarbetstid som inte överskrider 48 timmar (domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 99).
- 53 Den omständigheten att den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88 överskrider utgör följaktligen i sig ett åsidosättande av bestämmelsen, och det är härvid inte nödvändigt att därutöver visa att en konkret skada tillfogats arbetstagaren. När det inte vidtagits åtgärder i den nationella rätten för att genomföra den möjlighet att föreskriva undantag som ges enligt artikel 22.1 första stycket i samma direktiv, saknar således begreppet skada i sistnämnda bestämmelse relevans för tolkningen och tillämpningen av artikel 6 b.
- 54 Såsom framgår av punkt 32 ovan är syftet med direktiv 2003/88 att säkerställa arbetstagares säkerhet och hälsa genom att de ges en tillräckligt lång vila. Unionslagstiftaren anser härvid att ett överskridande av begränsningen av den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i artikel 6 b i sig tillfogar arbetstagaren skada, genom att denne berövas denna vila, eftersom arbetstagarens säkerhet och hälsa äventyras härigenom.
- 55 Av detta följer att en sådan nationell lagstiftning som den som är i fråga i målet vid den nationella domstolen, i vilken föreskrivs en arbetstid, för arbetstagare som anställts som brandmän vid utryckningstjänsten, som överskrider den begränsning som föreskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88, utgör ett åsidosättande av denna bestämmelse, utan att det är nödvändigt att därutöver visa att arbetstagaren tillfogas en konkret skada.

- 56 Vad beträffar följderna för de nationella domstolarna av ett sådant åsidosättande av artikel 6 b i direktiv 2003/88, framgår av fast rättspraxis följande. När bestämmelser i ett direktiv med hänsyn till sitt innehåll är ovillkorliga och tillräckligt precisa, har enskilda alltid rätt att åberopa dessa gentemot staten, inklusive när staten är arbetsgivare, särskilt när staten har underlåtit att inom den föreskrivna fristen införliva direktivet med nationell rätt, eller när staten felaktigt har införlivat direktivet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 26 februari 1986 i mål 152/84, Marshall, REG 1986, s. 723, punkterna 46 och 49, av den 23 april 2009 i de förenade målen C-378/07–C-380/07, Angelidaki m.fl., REG 2009, s. I-3071, punkterna 193 och 194).
- 57 Artikel 6 b i direktiv 2003/88 uppfyller emellertid dessa kriterier eftersom medlemsstaterna i otvetydiga ordalag åläggs en skyldighet som ska leda till ett preciserat resultat och som inte är förenad med något villkor angående tillämpningen av den regel som föreskrivs däri, nämligen en begränsning av den genomsnittliga veckoarbetstiden, inbegripet övertid, till 48 timmar (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 104).
- 58 Även om medlemsstaterna enligt artikel 22.1 första stycket i direktiv 2003/88 ges en möjlighet att avvika från bestämmelserna i artikel 6 i detsamma, påverkar detta inte den precisa och ovillkorliga karaktären hos artikel 6 b i detta direktiv. Det krävs att medlemsstaterna uppfyller samtliga villkor som uppställs i artikel 22.1 första stycket för att de ska ha rätt att underlåta att tillämpa artikel 6. Det är således möjligt att fastställa det minimiskydd som under alla omständigheter ska genomföras (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 105).
- 59 Artikel 6 b i direktiv 203/88 uppfyller följaktligen samtliga villkor som krävs för att den ska ha direkt effekt (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Pfeiffer m.fl., punkt 106).

- 60 Eftersom fristen för att införliva direktiv 93/104 hade löpt ut vid tidpunkten för omständigheterna i det nationella målet, och eftersom delstaten Sachsen-Anhalt inte hade införlivat direktivet med sin lagstiftning vid denna tidpunkt med avseende på brandmän anställda i utryckningstjänsten, har en arbetstagare som Günther Fuß, som anställts av Stadt Halle i denna tjänst, följaktligen rätt att direkt göra gällande bestämmelserna i artikel 6 b i direktiv 2003/88 gentemot denna offentliga arbetsgivare i syfte att se till att den i denna bestämmelse garanterade rätten till en genomsnittlig veckoarbetstid som inte överskrider 48 timmar iakttas.
- 61 Eftersom bestämmelsen har direkt effekt gäller den för samtliga myndigheter i medlemsstaterna, det vill säga inte endast för de nationella domstolarna utan även för samtliga förvaltningsorgan, inbegripet lokala och regionala myndigheter, såsom Länder, städer eller kommuner, och dessa myndigheter är skyldiga att tillämpa den (se, för ett liknande resonemang, dom av den 22 juni 1989 i mål 103/88, Costanzo, REG 1989, s. 1839, punkterna 30–33; svensk specialutgåva, volym 10, s. 83).
- 62 Vad gäller målet vid den nationella domstolen anser Stadt Halle att tvångsomplaceringen av Günther Fuß, efter det att han bett sin arbetsgivare att iakttä den maximala veckoarbetstid som föreskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88, till en annan tjänst där denna högsta gräns iakttas, säkerställer att direktivet tillämpas i sin helhet på Günther Fuß, eftersom denna omplacering bringar ett åsidosättande av unionsrätten att upphöra med avseende på honom.
- 63 Enligt domstolens fasta praxis är de nationella domstolarna och förvaltningsorganen skyldiga att tillämpa unionsrätten i dess helhet och att skydda de enskildas rättigheter enligt denna genom att vid behov underlåta att tillämpa alla bestämmelser i den nationella lagstiftningen som strider mot unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Costanzo, punkt 33, och av den 11 januari 2007 i mål C-208/05, ITC, REG 2007, s. I-181, punkterna 68 och 69 och där angiven rättspraxis).

- 64 I detta fall ska den ändamålsenliga verkan av de rättigheter som arbetstagare direkt tillerkänns genom artikel 6 b i direktiv 2003/88 till fullo garanteras genom den nationella rättsordningen (se domen i det ovannämnda målet *Dellas m.fl.*, punkt 53).
- 65 En sådan tvångsoplacering som den som är aktuell i det nationella målet får emellertid till följd att den rättighet att inte arbeta mer än 48 timmar per vecka – som föreskrivs i artikel 6 b i direktiv 2003/88, och som i domstolens dom i det ovannämnda målet *Personalrat der Feuerwehr Hamburg* tillerkänts en brandman anställd vid uttryckningstjänsten, såsom *Günther Fuß*, inom ramen för denna anställning – blir verkningslös. En sådan åtgärd tillintetgör följaktligen bestämmelsens ändamålsenliga verkan med avseende på arbetstagaren. Det är således uppenbart att åtgärden varken säkerställer att artikel 6 b i direktiv 2003/88 tillämpas i sin helhet eller säkerställer skyddet för de rättigheter som arbetstagarna i den berörda medlemsstaten tillerkänns enligt denna bestämmelse.
- 66 Såsom kommissionen med rätta har gjort gällande skulle dessutom den grundläggande rätten till ett effektivt domstolsskydd, som garanteras i artikel 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, vilken enligt artikel 6.1 första stycket FEU har "samma rättsliga status som fördragen", väsentligen påverkas om en arbetsgivare till följd av ett klagomål eller en talan som väckts av en arbetstagare i syfte att säkerställa att bestämmelserna i ett direktiv som avser skydd för arbetstagarens säkerhet och hälsa iakttas, hade rätt att vidta en sådan åtgärd som den som är aktuell i målet vid den nationella domstolen. Rädslan för sådana vedergällningsåtgärder, mot vilka det inte skulle vara möjligt att väcka talan, riskerar nämligen att avhålla de arbetstagare som anser sig vara förfördelade på grund av åtgärder som arbetsgivaren vidtagit från att göra gällande sina rättigheter i domstol och skulle följaktligen allvarligt kunna äventyra möjligheterna att uppnå direktivets mål (se, analogt, dom av den 22 september 1998 i mål C-185/97, *Coote*, REG 1998, s. I-5199, punkterna 24 och 27).
- 67 De frågor som ställts ska följaktligen besvaras enligt följande. Artikel 6 b i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att den utgör hinder för en sådan nationell lagstiftning som

den i målet vid den nationella domstolen, enligt vilken det är tillåtet för en arbetsgivare inom den offentliga sektorn att tvångsomplacera en arbetstagare som är anställd som brandman vid utryckningstjänsten till en annan tjänst, med motiveringen att arbetstagaren begärt att begränsningen av den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i bestämmelsen ska iakttas med avseende på den förstnämnda tjänsten. Den omständigheten att arbetstagaren inte tillfogas någon annan skada till följd av denna omplacering än den som följer av att nämnda artikel 6 b åsidosatts har ingen betydelse i detta sammanhang.

Rättegångskostnader

- ⁶⁸ Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (andra avdelningen) följande:

Artikel 6 b i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden ska tolkas så, att den utgör hinder för en sådan nationell lagstiftning som den i målet vid den nationella domstolen, enligt vilken det är tillåtet för en arbetsgivare inom den offentliga sektorn att tvångsomplacera en arbetstagare som är anställd som brandman vid utryckningstjänsten till en annan tjänst, med motiveringen att arbetstagaren begärt att begränsningen av den genomsnittliga veckoarbetstid som föreskrivs i bestämmelsen ska iakttas med avseende på den förstnämnda tjänsten. Den omständigheten att arbetstagaren inte tillfogas någon annan skada till följd av

denna omplacering än den som följer av att nämnda artikel 6 b åsidosatts har ingen betydelse i detta sammanhang.

Underskrifter